

Publication of Association Esprit, Société et Rencontre
Strasbourg/France

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

Volume 5 Issue 8, p. 213-229, December 2012

KÖROĞLU DESTANI'NDA METİNLERARASI İLİŞKİLER

INTER-TEXTUAL RELATIONSHIPS IN THE EPIC OF KÖROĞLU

Mehmet Emin BARS

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Doktora Öğrencisi

Abstract

Today, Turkish clans that are spread out a very broad geography from middle Asia to Balkans have an epic tradition, based on a long past. Some of the epical tellings are in common in Turkish clans. Some of these tellings have reached today by being told some of them in written, some both written and oral, some in only oral tradition. One of the epics, living in oral tradition and having been reached today is the epic of Köroğlu. Köroğlu has an important place in the history of Turkish culture. Köroğlu term, the symbol of power, has taken its place among the large groups of people especially because it is accepted as the representative of the power which is the supportive of the oppressed. Today, Köroğlu epic has appeared in two versions and developing numerous variants as a result of spreading out, evolutions and their subsidiaries, the wealth gained by means of the narrative tradition through time and place. The concept of inter-textuality is a concept put forward by some critics in the 1960's. The concept started to be widely used after the adoption of the idea of an autonomous text. The concept, in particular so-called postmodern works of the representatives of the new book finds a wide range of applications. Inter-textuality is a theory that looks for reports of texts, written before and interrogates the possible reading kinds and ways of texts in literary texts. Inter-textuality is based on the theory that a work can not be independent from other works. A work can't be completely original as every work is in close relationship with another work and this interaction lasts forever. In our article "The Epic of Köroğlu" is studied according to the inter-textual relationships.

Key Words: Epic, Köroğlu, inter-textuality, culture.

Öz

Günümüzde Orta Asya'dan, Balkanlara uzanan çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk boylarının uzun bir geçmişe dayanan destan geleneği vardır. Bu destanî anlatmalarımızın bazıları Türk boylarında ortaktır. Bu anlatmaların bazıları yazılı, bazıları hem sözlü hem yazılı, bazıları ise sadece sözlü gelenekte anlatılarak günümüze ulaşmıştır. Sözlü gelenekte yaşayan ve günümüze kadar ulaşmış olan destanlardan biri de Köroğlu Destanı'dır. Türk kültür tarihinde Köroğlu'nun önemli bir yeri vardır. Köroğlu terimi gücün simgesi, özellikle de mazlumun yanında olan bir gücün temsilcisi olarak kabul edildiği için geniş insan kitleleri arasında yerini almıştır. Köroğlu Destanı, zaman ve mekân içinde anlatım geleneği vasıtasıyla kazandığı zenginlikler, yayılma ve tekâmül seyri sonucunda bugün karşımıza iki ana versiyon ve bunlara bağlı sayısız varyantlar geliştirerek çıkmaktadır. Metinlerarasılık kavramı 1960'lı yıllarda kimi eleştirmenler tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Kavram metnin özerk olduğu düşüncesini benimsedikten sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanır. Kavram, özellikle postmodern olarak adlandırılan "Yeni roman" temsilcilerinin yapıtlarında geniş uygulama alanı bulur. Metinlerarasılık, yazınsal metinlerde, daha önce yazılmış metinlerin bildirgelerini arayan ve diğer metinlerin arka planından önce metinlerin olası okuma türlerini, yöntemlerini sorgulayan bir teoridir. Metinlerarasılık bir eserin başka eserlerden bağımsız olamayacağı savına dayanır. Bir eser bütünüyle özgün olamaz; çünkü her eser başka bir eser ile yakın ilişki içindedir ve bu etkileşim sonsuza kadar devam eder. Makalemizde "Köroğlu Destanı" metinlerarası ilişkilere göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destan, Köroğlu, metinlerarasılık, kültür.

Giriş

Günümüzde Orta Asya'dan, Balkanlara uzanan çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk boyları, uzun bir geçmişe dayanan destan geleneğine sahiptir. Bu destanî anlatmalarımızın bazıları Türk boylarında ortaktır. Bu anlatmaların bazıları yazılı, bazıları hem sözlü hem yazılı, bazıları ise sadece sözlü gelenekte anlatılarak günümüze ulaşmıştır. Sözlü gelenekte yaşayan ve günümüze kadar ulaşmış olan destanlardan biri de Köroğlu Destanı'dır. Köroğlu Destanı'nın bilindiği ve anlatıldığı coğrafi alan ve toplumlara baktığımızda, hiçbir destanın bu kadar geniş bir alana yayılmadığını söyleyebiliriz (Ekici 2004, 13).

Türk kültür tarihinde Köroğlu'nun önemli bir yeri vardır. Köroğlu terimi gücün simgesi, özellikle de mazlumun yanında olan bir gücün temsilcisi olarak kabul edildiği için geniş insan kitleleri arasında yerini almıştır. Köroğlu halk anlatılarında, anlatıldığı coğrafya ve anlatıcıların bağlı bulunduğu toplumun yapısına göre destan kahramanı, hikâye kahramanı, masal kahramanı veya efsane kahramanı olarak görülmüştür (Yakıcı 2007, 122).

Köroğlu Destanı, zaman ve mekân içinde anlatım geleneği vasıtasıyla kazandığı zenginlikler, yayılma ve tekâmül seyri sonucunda bugün karşımıza iki ana versiyon ve bunlara bağlı sayısız varyantlar geliştirerek çıkmaktadır. Araştırmacıların Köroğlu'nun tarihî kişiliği ile yaşadığı zaman konusunda farklı görüşleri bulunmaktadır. Yıldırım "Osmanlı arşiv belgelerine göre Köroğlu, tarihî bir şahsiyettir ve XVI. asırda Bolu taraflarında yaşamıştır" dedikten sonra destanımızın kahramanı ve tarihî şahsiyetinin Mühimme Defterleri'nde tespit edilen "Köroğlu Ruşen" olmadığını, Türk halkının kafasında ve gönlünde yarattığı Köroğlu olduğunu ifade eder (Yıldırım 1998, 279). Boratav ise Köroğlu'nun gerçek kimliği ile bir halk şâiri ve Celalî reisi olduğunu belirtir: "...destan kahramanı Köroğlu'nun gerçek kişiliğini çok eski geçmişlerde arama(k yersizdir)...; o XVI. yüzyılda yaşamış bir Celalî Resi idi; aynı zamanda şairdi" (Boratav 1999, 57). Köprülü ise bu anlatmaları Göktürk devrindeki İran-Oğuz mücadelelerinin bir hatırası olarak görür (Köprülü, 2004: 83). Ekici, Köroğlu'nun Türklerin Batı'ya ilk göçleri zamanında yaşamış bir uç beyi veya onun oğlu olabileceğini söyler. Onun yaşadığı maceralar bu anlatıların temelini oluşturmuş, Oğuz-Türkmen boylarının batıya göçleri sonucu gelişme, değişme ve genişleme kaydetmiştir (Ekici 2004, 99).

"Köroğlu tamamen destanî daireleri vücuda getiren kahramanların vasfını haizdir. Onun etrafında, her muhitin mahallî hurafelerinin, muhtelif asırların tarihî vakayininin, ihtimal birçok başka hikâyelerdeki epizotların toplandığını görüyoruz" (Boratav 1984, 19).

Alptekin ile İçel'e göre ise Köroğlu aslında yaşayan bir kahraman değil, bir anlatı kahramanıdır. Bu anlatılar nasıl tarihî gerçekliği bire bir yansıtmazsa, anlatı kahramanı da tarihî bir kişilik olamaz. Her anlatıcı destanı bildiği coğrafyaya oturtmuş, o coğrafyada geçen olaylar anlatıda yer almıştır (Alptekin-İçel 2011, 49). Köroğlu Destanı konusuna göre kahramanlık destanları arasında yer almaktadır (Çobanoğlu 2003, 51; Boratav 2002, 17).

Metinlerarasılık Kavramı

Metinlerarasılık kavramı 1960'lı yıllarda kimi eleştirmenler tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Kavram metnin özerk olduğu düşüncesini benimsedikten sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanır. Önceleri metinler tarihe, yazara, yazarın psikolojisine göre ele alınıyorken, sonradan söylemlerin iç içe geçtikleri, yapıtları üst üste gelerek birbirleriyle karıştıkları, her metnin çok sesli özellikte olduğu, metnin anlamının büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerle iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiği düşüncesi ileri sürülür

(Aktulum 2007, 7). Kavram, özellikle postmodern olarak adlandırılan Yeni roman temsilcilerinin yapıtlarında geniş uygulama alanı bulur.

Mehmet Rifat'a göre metinlerarasılık bir metnin başka metinlerdeki varlığıdır. Bu varlık bir ya da birçok metnin alıntı, çalıntı [aşırma, intihal] ya da anıştırma [telmi] yoluyla, aynı anda aynı yerde kurdukları birliktelik ilişkisiyle sağlanır (Özay 2007b, 30).

Metinlerarasılık, bir eserle başka eserler arasındaki her türlü bağı inceler. Şiirden romana, tiyatrodan sinemaya, resimden mimariye kadar çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Kuram, kaynağını M. Bakhtin'in "söyleşimcilik" teorisinden alırken, J. Kristeva'nın buna dayanarak kavramı oluşturup tamamlamasıyla kapsamı çizilir. R. Barthes, M. Riffaterre, G. Genette, U. Hebel, G. Allen, M. Orr gibi araştırmacıların konuyla ilgili bilimsel katkılarıyla da bugünkü konumuna gelir (Öztekin 2008, 131). Aktulum ise metinlerarasılığı ayrıışık unsurların, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün oluşturacak biçimde bir araya getirmesi, onları düzenleyerek aralarında uyum sağlması, böylelikle yeni bir metin ortaya çıkarması şeklinde tanımlar (Aktulum 2004, 304).

Metinlerarasılık teorisi metne dayalı yaklaşımlarla ilgilenmez, daha çok metinler arasında var olan bağlantılarla ilgilenir. Metinlerarasılık, yazınsal metinlerde, daha önce yazılmış metinlerin bildirelerini arayan ve diğere metinlerin arka planından önce metinlerin olası okuma türlerini, yöntemlerini sorgulayan bir teoridir (Uyanık 2011, 108-109). Metinlerarasılıkta başka yazarların eski yapıtları çeşitli düzlemlerde yeni yapıtlarda malzeme olarak kullanılır. Her metin başka bir metnin içerisine girer ve biçim değıştirir. Yazarlar her zaman birbirlerinden etkilenmişlerdir. Çağcıl yazarlar gerçekçiliğı yansıtmak yerine metinlerin dünyasına sığınır. Umberto Eco'nun ifadesiyle "kitaplar yalnızca başka kitaplar üstüne ve onların çevresinde yazılır" (Ecevit 2006, 154). Yeni oluşan metinle daha önceki metinler arasında bir diyalog bulunur.

Metin sadece tarihe, yazara ve yazarın içinde bulunduğu edebî ve kültürel ortama bağılı değıldir. Bu bağlamların her biri metnin belli bir özelliğini ortaya koyar. Metinlerarası ilişkiler metni tamamen özerk bir yapı ve bütün olarak kabul etmez. Metinlerarasılık kuramcıları her metnin mutlaka kendinden önce yazılmış ve söylenmiş olanlardan etkilendiğı ilkesinden hareket ederler. Edebî metinlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine olan etkileri göz ardı edilemez (Adıgüzel 2009, 14). Metnin derin anlamına ancak metnin ilişkilendirildiğı diğere metinlerin yorumlanması ile ulaşılabilir.

Yeni metinlerin tarihsel ve kültürel olanla kurdukları bağı, hem önceden yazılmış metinler hem de çağdaşı olan tüm metinler üzerindedir. Bu da giderek metinlerin somut gerçeklik yerine metinsel gerçekliğı anlatmasını doğuracaktır. Metinlerarasılık, şimdiye kadar söylenmedik yeni bir sözün olmadığı, bundan sonra söylenecek her şeyin daha önce söylenmiş olanların farklı biçimlerde dile getirilmesi olduğu düşüncesini savunur (Yıldırım 2010, 5). Borges'in tanımlamasıyla "ne zaman yeni bir hikâye anlatılsa eski bir hikâye tekrar ediliyor demektir". Hikâyenin daha önce anlatılmış olması bir şeyi değıştirmez; her yeni anlatı, yeni bir dokudur. Halk edebiyatı ürünleri bu açıdan tam bir örnek sunmaktadır. Bunların anlatılışında her seferinde ortaya farklı bir eser çıkmaktadır. Önemli olan yazarın halka ait olan hikâyeyi yeniden kurgulama başarısıdır (Türkdoğan 2007, 169). Metinlerarasılıkta her yazar, kaçınılmaz olarak kendilerinden önce söylenen ya da yazılandan etkilenmekte, önceki metinlerle kendi metinleri arasında bir ilişki geliştirmektedir. Metinlerarasılık bağlamında yazar veya şair benzersiz, hiç yazılmamış bir metni yaratamaz, ancak o güne dek yazılanların etkisiyle yeniden yazma, yeniden düzenleme işlemini gerçekleştirebilir. Yazarın ya da şairin bireysel yeteneğı, özgünlüğü bu anlayışla birlikte artık 'yaratıcı' kişiliğinde aranmamakta, bu özellikler yeniden yazmada kendisini göstermektedir (Özay 2007a, 169).

Metinlerarasılıkta hiçbir edebi ve sanatsal yapıt başka yapıtlardan bağımsız değildir. Her sanatçı, eserlerinin çok açıkça anlaşılabilir üst yapısında ya da derin yapısında, kendisini var eden bütün diğer sanatsal ve edebi yapıtlardan izler barındırır. Bu izler bazen geçmişin izleri bazen de sanatçının yaşadığı çağın etkileridir (Gökalp- Alpaslan 2009, 461). Metin ile bağlam birbirinden ayrı değil, aynı sürecin parçalarıdır. Farklı metinler eş ya da art zamanlı tarihsel bir süreç içinde oluşturulur. Bu nedenle metinlerarası ilişkide tarihsel süreç içinde üretilen bağlam ve estetik kültür göz ardı edilmemelidir. Çünkü metinlerarası ilişkide çağın ufku, düşünce çerçevesi bir diğer metne taşınır, üst-dil oluşturur (Çakır 2009, 49-50).

Metinlerarasılık bir eserin diğer eserlerden bağımsız olamayacağı savına dayanır. Bir eser bütünüyle özgün olamaz; çünkü her eser başka bir eser ile yakın ilişki içindedir ve bu etkileşim sonsuza kadar devam eder. Eserler arasındaki sınır kalkar ve anlam bulanıklaşır. “Bir eseri sadece içindeki öğelerine bakıp incelemek yanlış ve yetersizdir. Sadece yazarın değil okuyucunun yaklaşımı da önemlidir. Okuyucu edilgen bir konumdan etken bir konuma geçer, çünkü okuyucunun yorumu da metin gibi yeni bir metindir ve ikisi metinlerarası bir ilişki içindedir” (Görmez 2006, 48). Bir edebî metni tam ve doğru olarak anlamak için, o metnin meydana geldiği çağ ve yaratıcısının düşüncesinin yanı sıra metinlerarası ilişkileri algılamak da önemlidir. Her metin, kendinden önce yazılmış metinlerin alanında yer alır. Hiçbir metin kendinden öncekilerden bağımsız değildir (Akbulut 2009, 736). Önemli olan çok sayıda metnin bulunduğu yerde tek başına var olan yeni metni bulmaktır. Böylece metinlerarası ilişkiler karmakarışık olan bir yumağı çözmeğe benzer. Başka bir ifadeyle metinlerarasılık onu ele alan kuramcı için çözülmeye değer zor bir bilimcedir (Gümüş 2006, 2).

Metinlerin Olay Örgüleri

Makalemizde “Köroğlu Destanı”nın Kazakistan Türkleri ile Türkmenistan Türklerine ait iki anlatması metinlerarası ilişkilere göre incelenmiştir. Metinler, Metin Ekici tarafından hazırlanan “Türk Dünyasında Köroğlu” adlı eserden alınmıştır. Kazak Türkleri anlatması Kazak jıravı Rahmet Mezhocayev’den ilk defa 1958 yılında Kazak Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü Halk Kültürü Bölümü Başkanı M. O. Avezov’un daveti üzerine akademi asistanlarından Orazgül Nurmagambetova ve Melike Gomarova tarafından teybe kaydedilmiştir. Metnin tamamı manzumdur. Ancak Köroğlu’nun babasının başından geçen olayların anlatıldığı “Ravşanbek” adlı ilk bölüm uzun olması nedeniyle Ekici tarafından özetlenerek nesir halinde verilmiştir. Türkmenistan Türkleri anlatması ise Baymuhammet Ataliyevîç Karriyev tarafından Taşavuz bölgesinde Türkmen bahşı Pelvan Bahşı tarafından derlenmiştir. Metin tamamen nesir halindedir. Karriyev’in verdiği bilgilere göre bu metin ilk defa 1937 yılında A. Chepov tarafından derlenmiştir. İncelenen metinlerin olay örgüleri şu şekildedir:

Kazakistan Türkleri Versiyonu Olay Örgüsü:

1. Kızılbaş yurdunda Şağdat Han adında gaddar ve zorba bir han vardır.
2. Şağdat Han Türkmen iline saldırır, Türkmen beyi Ravşanbek’i esir eder.
3. Şağdat Han rüyasında tahtının, tacının yok olduğunu görür. Falcı rüyayı Ravşanbek’in oğlu Köroğlu tarafından şehrinin darmadağın olacağı şeklinde yorumlar. Ravşanbek köle olarak bir Türkmen olan Gejdembek’e satılır.
4. Şağdat Han, Ravşanbek’in iyi bir sınışı (at bakıcısı, seyis) olduğunu anlar. Ravşanbek, Şağdat Han’ın bey soyundan olmadığını söyler, han tarafından gözleri oyulur.

5. Ravşanbek ile Gejdembek Türkmen iline kaçır.
6. Ravşanbek'in karısı hastalanır ölür, mezarda doğum yapar. Çocuk, melekler tarafından büyütülür, ona Köroğlu adı verilir.
7. Gejdembek'in hizmetçisi mezardaki çocuğu görür.
8. Çocuk, Gejdembek'in hizmetçisi Babalı tarafından yakalanarak evine getirilir. Anneanesi Külayım tarafından gizlice büyütülür.
9. Köroğlu babasının başına gelenleri öğrenir, Türkmen iline babasının yanına kaçır, Ravşanbek'in öldüğünü öğrenir.
10. Gejdembek, Türkmen ilinde Barşayım'la evlenir. Barşayım, Rayhan Arap tarafından kaçırılır.
11. Türkmen hanı Akıl Han ölür, talih kuşu Köroğlu'nun başına konar, Köroğlu han olur.
12. Köroğlu, Rayhan Arap'ın kızı Kurbangül'ü kaçırır, Gejdembek'e verir.
13. Köroğlu, Rayhan Arap tarafından zindana atılan Barşayım'ı kurtarır. Yenilen Rayhan Arap ile Köroğlu barış yapar, Kurbangül nişanlısına geri verilir.
14. Türkmenlerle Araplar birleşir. Köroğlu, Şağdat Han'ın üzerine yürür, onu yenerek intikamını alır.

Türkmenistan Türkleri Versiyonu Olay Örgüsü:

1. Çardaklı Çandıbil adlı yurdun zevk ü sefa içinde yaşayan, halkını düşünmeyen bir sultanı vardır.
2. Sultanın Cığalı Beğ adlı halk tarafından pek sevilen, akıllı bir seyisi vardır.
3. Sultanın ölümünden sonra Cığalı Beğ halk tarafından sultan seçilir.
4. Cığalı Beğ'in üç oğlundan en küçüğü Adı Beğ babası yaşlandığında yerine geçer.
5. Adı Beğ'in karısı hamileyken ölür, mezarda bir çocuk doğurur. Kısa süre sonra Adı Beğ de ölür.
6. Adı Beğ'in oğlu mezarda bir keçi tarafından emzirilerek büyütülür.
7. Çocuk, dedesi Cığalı Beğ tarafından bulunur, eve getirilir. Rövsen adı verilen çocuk halk tarafından Göroğlu adıyla anılmaya başlar.
8. Hünkar Sultan, Türkmen ilini haraca bağlar; Cığalı Beğ'i esir eder. Onu atlarının seyisi yapar, zamanla önce sultanın danışmanı sonra da veziri olur.
9. Hünkar Sultan, Cığalı Beğ'den iyi bir at bulmasının ister. Cığalı Beğ'in getirdiği atı beğenmeyen sultan, iki gözünün oyulmasını emreder.
10. Cığalı Beğ, torunu ile sultan tarafından öldürülen oğlu Mümin'in karısı Gülendâm'ı da yanına alarak Türkmen iline kaçır. Üçgümmez Dağı'nda tek başlarına yaşamaya başlarlar.
11. Göroğlu rüyasında Hz. Ali ile erenlerden üç dilek diler.
12. Rayhan Arap tarafından Gülendâm kaçırılır.
13. Göroğlu intikamını almak için Çandıbil'e gider. Halk tarafından han seçilir.
14. Göroğlu kırk yiğidini yanına alır, Hünkar Sultan'ın üzerine yürür. Hünkar Sultan'ın ordusunu yenen Göroğlu, intikamını alır.

Anlatılarda Metinlerarası İlişkiler

Çalışmamızda incelenecek olan metinler halen sözlü gelenekte anlatılan anlatılardır ve sözlü geleneğin özelliklerini taşımaktadırlar. Destan anlatıcılarının birçoğu yeteneklerini artırmak, sanatlarını geliştirmek için farklı Türk boyuna mensup olan, adlarını duydukları destan icracılarının yanlarına giderek eğitim almışlar, repertuvarlarını geliştirmişlerdir. Bunlar farklı bölgelerdeki destancılık mekteplerinde eğitim almışlar, eğitildikleri ustalardan

geleneksel kompozisyon tekniklerini, anlatım kalıplarını öğrenmişler, belirli süre oralarda kaldıktan sonra memleketlerine dönüp icralarına devam etmişlerdir. Akın ve jıravlar arasındaki etkileşim yazılı metinlerden daha çok, aynı mektebe mensup olmaları, bazen aynı ustadan eğitim almaları, aynı bölgede yetişmiş olmalarıdır. Bu anlatmalardaki benzerliklerin en büyük sebebi de budur. Ancak yazılı metinlerin de bunlar üzerindeki etkisi göz ardı edilmemesi gereken diğer bir husustur.

Destan anlatıcıları duydukları bir temayı hiçbir zaman tamı tamına aynı sözcüklerle ifade etmezler. Tema tamamlanmış sabit bir metin değildir. Aynı destan anlatıcısı değişik yer ve zamanlarda aynı destanı her anlatışında farklı anlatacaktır. Tema destan anlatıcısının repertuarında pek çok değişik forma girebilir. Sözlü destan kültürü bu tür ekleme ve çıkarımlara her zaman müsaade eder. Her icrada değişen bir metin karşımıza çıkar. Her icra bir yönüyle özel bir dstandır. Her icra bir yeniden yaratmadır. Bir destanın sayısız yaratılış ve yeniden yaratılışı bulunur. Ayrıca sözlü gelenekte bir anlatmanın orijinalliği de söz konusu değildir. Sabit metinlerin ezberlenmesi gelenekten uzaklaşmayı da beraberinde getirir. Bu durum destan anlatıcıların sözlü kaynaklardan öğrendikleri destanları da etkiler. Böylece sözlü geleneğin ölüm süreci başlar (Çobanoğlu 2002, 254-258).

Destan anlatmaları üzerinde yapılacak bir inceleme bizi zorunlu olarak sözlü anlatmaların yazıya geçmiş şekillerine götürmektedir. Yazılı metinler üzerinde metinlerarası ilişkiler görüldüğü gibi sözlü anlatmalar üzerinde de bu tür etkileşimlerin görülmesi kaçınılmazdır. Bu çalışma, sözlü kültür ortamından derlenen iki Köroğlu anlatmasının Kubilay Aktulum tarafından hazırlanan “Metinlerarası İlişkiler” (2007) adlı eserindeki yöntemlere göre incelenmesi, bu iki anlatma arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi denemesinden öte bir amaç taşımamaktadır. Bu çalışmanın amacı, bu iki metin arasında ortaya çıkacak ilişkilerin tümünün birbirinden alındığı şeklinde bir sonuca ulaşmak değildir. İki kısa anlatmaya dayanarak böyle genel bir kanıya ulaşmak da mümkün değildir. Aşağıda da görüleceği üzere iki metnin arasında birçok motifin benzerliği, birbirleri üzerinde etkilerinin olabileceği sonucuna bizi götürmektedir. İki anlatma arasında aşağıda belirtilen metinlerarası ilişkilere rastlanmıştır:

1. Öykünme

Öykünme bir metnin biçimini taklit etmektir. Öykünme ile iki metin arasında bir taklit ilişkisi kurulur. “Öykünme bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilerek gerçekleşir” (Aktulum 2007, 133). Bir yazar başka bir yazarın biçimini kendi biçimiymiş gibi benimser, kendi metnine sokar, özgün metnin içeriğini kendi metnine uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarır. Öykünme sadece biçimle sınırlanmamalı “...bir metnin özgün içeriği, izleği de taklit edilebilir” (Aktulum 2007, 133). Yazar başka bir yazarın konusundan yola çıkarak yeni bir metin ortaya çıkarır. Burada bir yazara ait özellikler yinelenerek taklit edilir. İncelenen metinlere bakıldığında Kazak metni ile Türkmen metni arasında taklit görülür. Aşağıda verilen hususlarda öykünme görülür.

Kazak anlatmasında düşman olan Kızılbaş yurdunun Şağdat Han adlı bir hanı vardır. Bu han gaddar ve zordadır (Ekici 2004, 192). Türkmen metninde ise düşman yurdun padişahı Hünkar Sultan adlı bir ulu padişahdır. Hünkar Sultan yedi memleketin padişahlarından vergi almasına rağmen, kendisine sadece Türkmen yurdu vergi vermez (Ekici 2004, 149). Her iki metinde de düşman yurdun sultanının zalim ve gaddar olarak tasvir edilmesinde “öykünme” görülür.

Kazak anlatmasında Türkmenlerin hanı Akıl Han’dır. Onun pek çok ülke görmüş Tolıbay adında bir sınısı vardır. Tolıbay’ın Ravşanbek adında yiğit bir oğlu vardır. Tolıbay

ölünce yerine oğlu geçer. Heybetli ve çok akıllı olan oğlu, Türkmenler arasında “bek” olarak tanınır. Şağdat'ın ordusunda bulunan Mahrambek, Türkmen yurdunda güçlü bir han olduğunu, onu şimdi yok etmezse ilerde başına bela olabileceğini söyler. Şağdat'ın askerleri Türkmen iline saldırır, Ravşanbek'i esir ederler (Ekici 2004, 193). Türkmen anlatmasında ise Türkmenlerin yurdu Çardaklı Çandıbil denen yerdir, sultanı bütün vaktini zevk ve sefa içinde geçirir. Hanın Cığalı Beğ adında herkes tarafından sevilen bir seyisi vardır. Sultanın ölümünden sonra halk tarafından Cığalı Beğ han olarak seçilir. Cığalı Beğ'in üç oğlu vardır: Gencim, Mümin ve Adı Beğ. Gencim mal sevdalısı biridir. Mümin akıllı bir hoş ve hastalıklıdır. Adı Beğ ise akıllı ve cesurdur, kırk yiğidi vardır. Babasının yaşlanması üzerine en küçük oğul Adı Beğ han olur (Ekici 2004, 140-141). Kazak metninde Köroğlu'nun babası sınıştır. Sınışı “Attan iyi anlayan, at ve diğer hayvanların en iyisini bilen kişi” (Ekici 2004, 193)'dir. Türkmen metninde de Köroğlu'nun babası iyi bir seyistir ve halk tarafından hanlarının ölmesi üzerine han seçilir. Bu yönüyle iki metin arasında “öykünme” görülür.

Kazak metninde Ravşanbek'in karısı Akanay hastalanır ve ölür. Öldüğünde hamiledir. Akanay mezarda doğum yapar. Çocuk kırklar tarafından kundaklanır, melekler tarafında büyütülür. Annenin vücudu mezarda hayattaymış gibi bozulmaz. Melekler, pirlere konuşarak çocuğa “Mezarda doğan Köroğlu” adını verir. Çocuğa kırklar bakar. Mezarın içi ışık yakılmış gibi aydınlıktır (Ekici 2004, 201-205). Türkmen metninde Adı Beğ evlendikten bir süre sonra karısı ölür. Karısının ölümünden kısa bir süre sonra da Adı Beğ ölür. Karısı ölürlen hamiledir. Gencim Beğ geçisinin her gün bir süre ortadan kaybolduğunu görür. Geçisini takip edince mezardan bir çocuğun çıkıp keçiye emdiğini görür. Bu çocuk Adı Beğ'in karısının mezarından çıkmaktadır (Ekici 2004, 144-146). Bu anlatmada Cığalı Beğ tüm halka bir davet verir. Davete gelen bir ihtiyar tarafından çocuğa Rövsan adı verilir. Fakat ihtiyarlardan bir garip de oğlanın adının er geç Göroğlu olacağını söyler (Ekici 2004, 146-147). Her iki anlatıda da Köroğlu mezarda doğar. Belli bir süre olağanüstü biçimde (Kazak metninde kırklar, alt metinde keçi tarafından) büyütülür. Bu motifte de “öykünme” görülür.

Kazak metninde Şağdat Han, Ravşanbek'in sınışı olduğunu anlar, onu sınırar. Ravşanbek, Şağdat'ın bey soyundan olmadığını söyler. Bu durum karşısında Şağdat, Ravşanbek'in gözlerinin oyulmasının emreder (Ekici 2004, 195-197). Türkmen metninde ise Hünkar Sultan, Türkmen iline saldırır, Cığalı Beğ'i esir eder. Cığalı Beğ'i seyisi yapar. İşini iyi yapan Cığalı Beğ önce danışmanı sonra da veziri olur. Hünkar, Cığalı Beğ'den dünyada eşi bulunmaz bir at bulmasını ister. Cığalı Beğ köpek yavrusu kadar bir yavru getirir. Vezirlerin kıskançlığıyla Hünkar, Cığalı Beğ'in iki gözünü de kör eder (Ekici 2004, 150-154). Her iki anlatıda da Köroğlu'nun babası veya dedesi iyi bir seyistir ve hanların hoşuna gitmeyen bir durum sonunda gözleri kör edilmiştir. Bu motifte de “öykünme” görülür.

Kazak metninde Ravşanbek, altı yüz altın karşılığında bir Türkmen olan Gejdembek'e satılır. Gejdembek'in kızı Akanay ile evlenir. Ravşanbek ile Gejdembek Türkmen iline kaçarlar. Gözleri görmeyen Ravşanbek, iyi bir sınışı olduğundan Gejdembek'in söylediği atların renklerine göre hareket ederler ve yakalanmaktan kurtulurlar (Ekici 2004, 198). Türkmen metninde ise Hünkar, Cığalı Beğ'in oğlu Mümin'i öldürtür. Cığalı Beğ gelini ve torunu Rövsan'i yanına alarak Türkmen iline kaçar (Ekici 2004, 154-155). Cığalı Beğ kaçarken Hünkar'ın askerleri tarafından takip edilir. Göroğlu peşlerinden gelen atların renklerini Cığalı Beğ'e söyler. Atların renklerine göre özelliklerini bilen Cığalı Beğ'in söylediklerini yapan Göroğlu, Hünkar'ın adamlarını atlatmayı başarır (Ekici 2004, 156-157). Atların renklerine göre özelliklerinin bilinmesi, bu yolla kurtulma iki metinde de karşımıza çıkar. Bu motifte de iki metin arasında öykünme görülür.

Kazak metninde Köroğlu kırklar tarafından ziyaret edilir. Kırklar ondan yerine getirmeleri için üç dilek ister. Köroğlu, uzun ömür, hiçbir düşman tarafından üstün gelmeme,

Kırat'ının şöhretinin arkadakilere kalmasını ister. Bundan dolayı da evladı olmaz (Ekici 2004, 233). Bu motif Türkmen metninde de benzer şekilde geçer. Göroğlu rüyasında Hazreti Ali ve kırk erenler tarafından ziyaret edilir. Erenler üç dilek dilemesini ister. Göroğlu şunları diler: “Bana ve atıma yüz yirmi yıl ömür verin, bana ve atıma nasıl bir yara düşerse düşsün, yıldız gördüğüm zaman kurtulalım” (Ekici 2004, 170). İkinci dileği “Ben düşman eline düşersen çabuk kurtulayım, kılıcım düşmana insin, dosta değmesin” (Ekici 2004, 170). Üçüncü dileği ise “Yetmiş iki dil öğreneyim” (Ekici 2004, 170). Her iki anlatıda da dileklerin benzer olduğu görülür. Kazak metninde yetmiş iki dil öğrenme Türkmen metninden farklıdır. Köroğlu her iki anlatıda da bir evlat istemez. Bundan dolayı her iki metinde de evladı olmaz. Bu motifte de “öykünme” görülür.

Kazak metninde Ravşanbek'in atı bir tulpardır. Özel bir şekilde büyütülmüştür. Atı karanlık bir yerde kırk gün bağlanarak özel olarak yetiştirilir. Kırk gün boyunca koşturulur. Bunun sonunda “At yedi kat kaleden hiçbir yere basmadan kırk arşın uzunluğu uçarak geçer” (Ekici 2004, 197). Köroğlu'nun Kırat'ı da böyledir:

“Bu Kırat burak imiş altın kanatlı,
Yolu almış bir bastığında altı saat,
Tasvirleyip görünüşünü bitiremezsin anlatarak,

Hiçbir yerini değdirmeden altı katlı kaleden geçmiş” (Ekici 2004, 253). Türkmen metninde ise Göroğlu'nun atı su atının tohumundan doğar. Göroğlu tayını insan gözünden uzak yerlerde büyütür. Kendisi bile gözünü yumarak onu kontrol eder. Kırat, Aras nehrinin üstünden bir sıçrayışta kırk metre nehrin öte yanına uçar (Ekici 2004, 166). Tay büyütülürken bir çukur kazılır, tayın üstü sıkıca örtülür. Yer altında kırk gün ışığı değmeyecek şekilde karanlıkta tutulur (Ekici 2004, 167-168). Her iki metinde de Köroğlu'nun atının olağanüstü güçlere sahip olduğu, özel biçimde büyütüldüğü görülür. Hatta büyütülme şekilleri de aynıdır. Bu motifte de “öykünme” görülür.

Metinlerde kahramanın çeşitli vesilelerle hilelere başvurduğu görülür. Kazak metninde Köroğlu Rayhan Arap'ın elinden Barşayım'ı kurtarmak için gittiğinde yolda karşılaştığı çobanın kıyafetlerini giyerek kendisini gizler (Ekici 2004, 237). Köroğlu Barşayım'ın nerede zindana atıldığını anlamak için dilenci kılığına girer, kadınlar arasında dolaşarak fal bakar (Ekici 2004, 239). Köroğlu, Şağdat Han'ı savaşta yenmek için hileye başvurur (Ekici 2004, 262). Buna benzer hilelere Türkmen metninde de rastlanır. Göroğlu adamlarını doyurmak için amcası Gencim Beğ'in koyunlarını çalar (Ekici 2004, 181). Göroğlu, Rayhan Arap'ın atına kısrağını tohumlatmak için onu kandırır (Ekici 2004, 162). Her iki anlatıda da Köroğlu karşılaştığı zorluklarda hileye başvurmaktan çekinmez. Bu motiflerde de “öykünme” görülür.

Kazak metninde Köroğlu babasının başına gelenleri öğrenince Türkmen iline babasını bulmaya gider (Ekici 2004, 215). Türkmen metninde ise Göroğlu silah kullanmayı öğrendikten sonra kırk bin evli Tekeli Türkmen halkına baş olmak için yurdu Çandıbil'e gider (Ekici 2004, 178). Her iki anlatıda da Köroğlu'nun intikamını almak için Türkmen iline dönerek halkının başına geçtiği görülür. Bu olayda da iki metin arasında taklit ilişkisi bulunur.

Kazak metninde Ürgenç hanı Akıl Han ölünce ülke sahipsiz kalır. Devlet kuşu uçurulur. Kuş üç defa Köroğlu'nun başına konar. Köroğlu hanlık bana lazım değildir, der. Kırklar tarafından terbiye edilerek hanlığı kabul eder (Ekici 2004, 228-233). Türkmen anlatısında da yurduna dönen Göroğlu halkı tarafından han seçilir (Ekici 2004, 181). Her iki

anlatıda da Köroğlu'nun halkı tarafından han olarak seçildiği görülür. Kazak metninde devlet kuşunun uçurulması masal motifi olarak dikkat çeker.

Kazak metninde Köroğlu intikamını almak için Şağdat'ın ordusunu yener. Şağdat'ın gözlerini oydurur. Türkmen yurdu Jembil'e geri döner (Ekici 2004, 278-280). Türkmen anlatısında da Göroğlu, Hünkar Sultan'ın yüz bin kişilik ordusunu darmadağın eder, intikamını alır, babasının yurdu Çandıbil'e döner (Ekici 2004, 190). İntikamını alıp, yurduna muzaffer dönme motifinde de “öykünme” görülür.

Kırk sayısı her iki anlatıda da kullanılır. Göroğlu, Üçgümmez Dağı'nın eteklerinde avlanırken kırk dervişe rastlar (Ekici 2004, 158). Adı Beğ'in kırk atlısı vardır (Ekici 2004, 186). Göroğlu, Hünkar Sultan'la savaşırken yanına kırk yiğidini alır (Ekici 2004, 187-189).

Rüya motifi anlatılarda geniş olarak karşımıza çıkar. Kazak anlatmasında ilk olarak Şağdat Han rüyasında fırtınanın çıkıp etrafını sis kapladığını görür. Rühayı yorumlayan falcı, bir yiğidin tahtını tacını darmadağın edeceği şeklinde yorumlar. Bu yiğit Ravşanbek'in soyundan gelecek, adı da Köroğlu olacaktır (Ekici 2004, 194). Ölümüne yakın Akanay'a rüyasında Gavis, Gıyas ve Kırklar tarafından ölüm vaktinin yaklaştığı söylenir. Akanay karnındaki çocuğu mezarda doğuracaktır (Ekici 2004, 199). Akanay'ın annesine rüyasında, mezarda kızının doğum yaptığı, çocuğu nasıl yakalayacağı söylenir (Ekici 2004, 207). Kurbangül rüyasında kuyuklu bir kuşun gelip, onu yerden kaldırıp götürdüğünü görür. Rüyanın sonunda Kurbangül, Köroğlu tarafından kaçırılır (Ekici 2004, 238). Köroğlun'a pirlere rüyasında Barşayım'ın zindanda ağladığını gösterir. Köroğlu rüyadan sonra onu zindandan kurtarır (Ekici 2004, 278-279). Kırklar rüyasında Köroğlu'na annesinin onu özlediğini ve Şağdat'la savaşmasını söyler (Ekici 2004, 258). Hemen ardından annesi rüyasına gelir, kendisini kurtarmasının ister (Ekici 2004, 259). Ölümüne yakın Şağdat Han rüyasında üç kaplan tarafından saldırıya uğrar, kaplanlar tarafından yakalanır. Rüyadan sonra meydana gelen savaşta Şağdat Han, Köroğlu, Rayhan Arap ile Kızılbaş'a yenilir (Ekici 2004, 260). Türkmen anlatısında da rüya motifine rastlanır. Cığalı Beğ rüyasında bir oğlunun olduğunu görür, kabrine gidip onu bulması haber verilir. Böylece oğlunu mezarda bulur (Ekici 2004, 143). Cığalı Beğ rüyasında Göroğlu'nun kısırağının bir yıl sonra bir tay doğuracağını görür (Ekici 2004, 165). Göroğlu kaybolan atını ararken bir ağacın altında uykuya dalar. Rüyasında Hz. Ali tarafından kendisine tayı getirilir (Ekici 2004, 169). Rüya, İslam âlimleri tarafından üç sınıfa ayrılır: “Birincisi Allah tarafından doğrudan doğruya veya bir melek vasıtasıyla gerçekleşen doğru bir telkindir, ki asıl rüya budur. İkincisi nefsin kendi kendine meydana getirdiği eski hatıraların mücerred hayallerinin telkinidir. Üçüncüsü şeytanî bir telkindir ki bir dış tesirden doğmuş yalan bir çağrışım ve hayalden ibarettir” (Günay 2005, 124). Anlatılarda görülen rüya birinci sınıf rüyaya girer. Rüyalarda Allah tarafından, erenler veya Hz. Ali vasıtasıyla gerçekleşen doğru bir telkin verilir. Gelecek ile ilgili verilen bilgilerin aynen gerçekleştiği görülür.

2. Ana Metinlerin Ciddi Düzende Dönüşümleri

Metinler bir oyun düzleminde dönüşüme uğradığı gibi, bunlarda ciddi biçimde dönüşüm ve taklitler de görülür. Bu tür dönüşümler daha çok geniş boyutlu yapıtlara uygulanır. Metinlerde ciddi biçimde dönüşümler iki şekilde görülür:

Biçimsel Dönüşümler: Metnin anlamından çok biçimiyle ilgili yapılan dönüşümlerdir. Çeviri, koşuklandırma, düzyazılaştırma, vezin dönüşümü, indirgeme ve genişletme biçimsel anlamda yapılan dönüşümlerdir.

Koşuklandırma: Düzyazı biçiminde yazılmış bir metnin dizeler halinde yeniden yazılmasına koşuklandırma denir (Aktulum 2007, 143). Kazak metni tamamen manzum yazılmış bir metindir. Türkmen metni ise düzyazıdır. Bu bakımdan düzyazı şeklinde yazılmış

olan bir metin, diğer metinde manzum bir biçimde yeniden yazılmıştır. Bu anlamda “koşuklandırma” yapılmıştır.

İndirgeme: İndirgeme bir metinden bir parçayı kesip çıkarmaktır (Aktulum 2011, 442).

Türkmen anlatmasında Göroğlu'nun yaramazlığından bıkan kötü satıcıların haber vermesiyle Hünkar Sultan Türkmen iline saldırır (Ekici 2004, 149). Türkmen metninde düşmanların Türkmen iline saldırma nedeni satıcılar olarak gösterilmiştir. Bu sebep Kazak metnine alınmamıştır. Yazar metninden bir parçayı kesip çıkararak “indirgeme” yapmıştır.

Türkmen metninde Cığalı Beğ, Göroğlu'nu Isfihan, Nisbicihan memleketine gönderir. Orada üç usta tarafından yapılan bir yay vardır. O yayı çekebilen yiğide yay verilecektir. Yay çekemeyenler karşılığında dört yüz bin altın vereceklerdir. Göroğlu oraya gider ve yayı çekmeyi başarır (Ekici 2004, 173-176). Bu motif Türkmen metninde yer almasına rağmen Kazak metninde yer almaz. Kazak metnine bu bölüm alınmayarak biçimsel dönüşüm yollarından “indirgeme” yapılmıştır.

Türkmen anlatısında Adı Beğ han olduktan sonra büyük bir toy verilir (Ekici 2004, 141). Gülendam, Mümin'le nikâhlanınca yedi gün yedi gece toy verilir (Ekici 2004, 142). İstenilen bir durumun gerçekleşmesi durumunda verilen toy motifine Kazak metninde rastlanmaz. Kazak metnine bu motif de alınmamış “indirgeme” yapılmıştır.

Genişletme: Genişletme, indirgemenin tersine yapılan bir işlemdir. Yazar yapıtına kahramanın serüveni ile ilgili olmayan bazı bölümleri ekleyerek metnini genişletir. Alt metinlerdeki konuların yetersiz görülmesinden dolayı yazar bu yola başvurur (Aktulum 2007, 146).

Türkmen metninde Ravşanbek'in, altı yüz altın karşılığında bir Türkmen olan Gejdembek'e satılması, Gejdembek'in kızı Akanay ile evlenmesi, Ravşanbek ile Gejdembek'in Türkmen iline kaçması olayları alt metinde yer almaz. Bu olaylar yazar tarafından Kazak metnine eklenerek metinde “genişletme” yapılmıştır.

Kazak metninde Kurbangül'ü kaçırmayı üzerine Rayhan Arap ile Kurbangül'ün nişanlısı Kızılbay, Köroğlu'yla savaşı. Pirlerin yardımı ile savaşı Köroğlu kazanır. İki taraf barış yapar. Köroğlu, Kurbangül'ü nişanlısı Kızılbay'a geri verir. Araplarla Türkmenler Şağdat Han'a karşı birleşir (Ekici 2004, 256-257). Türkmen metninde Köroğlu ile Rayhan Arap arasında barış olmazken, Kazak metninde Türkmenlerle Arapların Şağdat Han'a karşı birleşmesi Kazak metninde biçimsel dönüşüm yollarından “genişletme” yapar.

Kazak metninde Köroğlu ile Şağdat Han arasındaki savaşta, savaş başlamadan önce yiğitler teke tek dövüşür. En sonunda Köroğlu'nun teke tek Mahram'ı öldürmesiyle savaş başlar (Ekici 2004, 269-277). Savaştan önce yiğitlerin teke tek savaşma motifi Kazak metnine Türkmen metninden farklı olarak eklenmiştir. Metinde “genişletme” yapılmıştır.

Kazak metninde savaşın sonunda intikamını alan Köroğlu iyileri mükâfatlandırırken kötülerini cezalandırır. Babalı, Şağdat Han'ın yerine han olur; Ravşanbek'i koruyan Şahmet'e armağanlar verilir, başvezir yapılır; Şağdat'ın gözleri oyulur; Şağdat'ın falcısı kötü cadının ağzına kum doldurulur, köpeklere kuşlara yem edilir. Türkmen ölüleri de temizce yıkanarak defnedilir. Anne Akanay'ın mezarı yaptırılır, mezarın üstüne minare yapılır (Ekici 2004, 278-279). İyilerin mükâfatlandırılması, kötülerin cezalandırılması bir masal motifi olarak Kazak

metninde yer almasına karşın Türkmen metninde yer almaz. Bu masal motifini metnine alan yazar metninde “genişletme” yapar.

Köroğlu, han seçilince yanına kırk yiğit kahramanı alır (Ekici 2004, 251). Kazak metninde yer alan bu motif Türkmen metninde yer almaz. Bu motifte de “genişletme” yapılmıştır.

Anlamsal Dönüşümler: Anlamsal dönüşüm “Alt-metnin anlamında meydana gelen izleksel dönüşümlerdir” (Aktulum 2007, 147). Biçimsel dönüşümler, anlamsal dönüşümler de meydana getirir. Metinlere yapılan her türlü ekleme ve çıkarma anlamları da bir ölçüde değiştirir. İki türlü anlamsal dönüşüm vardır.

Öyküsel Dönüşüm: Bir metnin “tarihsel ve coğrafi çerçeve” (Aktulum 2007, 147)’sinde oluşan değişimlerdir. Bu durumda öykünün zamanında ve yerinde birtakım değişimler görülür.

Türkmenistan metninde olayın geçtiği yerler Çardaklı, Çandıbil, Şor Nehri, Üçgümmez Dağı, Aras Nehri, Isfahan, Nisbicihan iken Kazakistan metninde olaylar Kızılbaş yurdu, Naraspan Yaylası, Havadak Gölü, Amuderya, Ürgenç, Jembil’de geçer. Olayların mekânında meydana gelen değişimler “öyküsel dönüşümü” oluşturur.

Edimsel Dönüşüm: “eylemin- olayın akışında” (Aktulum 2007, 147) meydana gelen değişimler edimsel dönüşüm olarak tanımlanır.

Kazak metninde Ravşanbek’in gözlerinin oyulmasının nedeni Şağdat’ın bey soyundan olmadığını söylemesidir (Ekici 2004, 195-197). Fakat Türkmen metninde Hünkar Sultan’ın istediği atı bulamadığı için Cığalı Beğ’in gözleri oyulur (Ekici 2004, 150-154). Olayların akışında bir değişim görülür. Bu durum “edimsel dönüşümü” sağlar.

Kazak metninde Köroğlu melekler tarafından büyütülürken, Türkmen metninde Gencim Beğ’in keçisi tarafında emzirilerek büyütülmesi olayların akışında dönüşüm oluşturur, bundan dolayı “edimsel dönüşüm” görülür.

Kazak metninde Gejdembek’in hizmetçisi Babalı, mezarda doğan çocuğu bir türlü yakalayamaz. Çocuk kırklar tarafından yakalanarak anneannesine verilir (Ekici 2004, 210). Türkmen metninde de görülen çocuk bir türlü yakalanamaz. Çocuk eğerin üstüne yapıştırılan yapışkanla yakalanır (Ekici 2004, 146). Çocuğun yakalanması iki metinde birbirinden farklıdır. Bu durum “edimsel dönüşümü” meydana getirmiştir.

Kazak metninde Gejdembek Türkmen ilinde Barşayım’la evlenir. Daha sonra Barşayım, Rayhan Arap tarafından kaçırılır. Köroğlu buna karşın Rayhan Arap’ın kızı Kurbangül’ü kaçıtır. Kurbangül’ün kaçırılmasına yardım ettiği için Barşayım, Rayhan Arap tarafında zindana atılır. Köroğlu Barşayım’ı zindandan kurtarır (Ekici 2004, 250-253). Türkmen metninde ise Köroğlu bir gün kırk yiğidiyle gezerken Rayhan Arap tarafından kaçırılan Gülend’am’ı görür. Onu Rayhan Arap’ın elinden kurtarır ve abisi Mümin ile evlendirir (Ekici 2004, 142). Gülend’am daha sonra Rayhan Arap tarafından kaçırılır (Ekici 2004, 163). Rayhan Arap her iki anlatıda da Köroğlu’nun ilk mücadele ettiği kişi olarak görülür. Fakat anlatılarda Rayhan Arap’ın içinde bulunduğu eylemlerin farklı olması “edimsel dönüşümü” meydana getirir.

Kazak anlatmasında Türkmenlerin hanı Akıl Han olumlu özellikleriyle anılır. Türkmen anlatmasında ise Türkmenlerin sultanı bütün vaktini zevk ve sefa içinde geçirir. Burada anlamsal bir dönüşüm görülür. Transvolarisasyon (değersel-dönüşüm), “...açık ya da kapalı bir biçimde bir eylem ya da eylemler bütününe bağlanmış olan (örneğin bir roman kişisini belirleyen eylemler, tutumlar, duygular, nitelermeler dizisinin yıkılması) değerin ya da değerler

dizgesinin bütünüyle yıkılıp yerine başkası(ları)nın getirilmesidir” (Aktulum 2007, 148). Türkmen anlatısında zevk ve sefa peşinde koşan, halkından bîhaber olan Türkmen hanı, ana metinde değerler değişimi sonucu olumlu niteliklerle nitelenmiş “transvolarisation” olarak tanımlanan anlamsal dönüşüm meydana gelmiştir.

3. Gönderge

Gönderge bir metnin başlığını veya bir yazarın adını anmakla yapılır. Gönderge bir metni alıntı yapılmadan başka bir metne gönderir. “Geniş anlamıyla bir metinde bir çağın, bir türün (yazınsal olsun veya olmasın), bir geleneğin vb. yanmetinsel göstergelerden biriyle olduğu kadar yalnızca yapıt başlıklarının, yazar adlarının ya da bir roman, trajedi, şiir kişinin, tarihi bir kahramanın, kutsal kitaplardan birinin adının açıkça anılması alıntısız göndergeleri için içerisine sokar” (Aktulum 2011, 435-436). Bu anlamda metinlerde göndergelere rastlanır.

“Mağrurluk gönlüne dolunca

Ne oluverdi sonunda şeytanlık” (Ekici 2004, 231). Bu dizelerde yazar şeytana açık bir göndergede bulunur. Şeytan önceleri Hâris adlı bir melek imiş. Allah, Adem’i yaratıp, tüm meleklerin ona secde etmelerini buyurur. Ancak meleklerin en ulusu ve onların hocası olan Hâris kendisinin cin olup ateşten yaratıldığını bu nedenle topraktan yaratılmış olan Adem’e secde etmeyeceğini söyler. Böylece Allah’a asi olur (Pala 1995, 513). Yazar yukarıdaki dizelerle şeytanın mağrurlanıp Hz. Adem’e secde etmemesine açık bir göndergede bulunur.

“Arzım var yaradan Cabbar,

Bu gamlardan kurtar beni,

Oniki imam, dört Car-ı Yâr,

Bu gamlardan kurtar beni” (Ekici 2004, 154”). Burada ise yazar on iki imam ile dört halifeye göndergede bulunur. On iki imam, Şiilerce dini korumak ve hükümlerini yerini getirmek için Hz. Peygamber’e halife ve varis olduklarına inanılan on iki kişidir (Pala 1995, 435). Çaryar ise ilk dört halifeye verilen isimdir. Sünniler bu dört halifeyi kabul ettikleri halde Şiiler ve Aleviler Hz. Peygamber’den sonra halifeliğin Hz. Ali’nin hakkı olduğunu öne sürerek ilk üç halifeyi reddederler (Pala 1995, 122). Yazar Allah’a yalvarırken on iki imam ile dört halifeden de yardım diler.

“Hiç yoktur derdime deva,

Atam Adem, anam Havva” (Ekici 2004, 155). Bu dizelerde ise Hz. Adem ile Hz. Havva’ya göndergede bulunulmuştur. Adem ilk insan ve ilk peygamberdir. Kuru çamurdan şekil verilmiş bir balçıktan yaratılmıştır. Allah, Adem’i ahsen-i takvim üzere yaratmıştır. Adem cennette yaşarken sol ege kemiğinden Havva yaratılmıştır. İnsanlar onlardan türemiştir (Pala 1995, 18-19).

Göroğlü rüyasında erenlerden üç dilek dilerken Hz. Ali’den Şir-i Hüda, Şah-ı Merdan olarak bahseder (Ekici 2004, 170-171). Bu ifadeler Hz. Ali’ye açık birer gönderge özelliği taşırlar. Hz. Ali ilk dört büyük halifenin sonuncusudur. Hz. Peygamber’in amcazadesi ve damadıdır. Hayattayken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hz. Peygamber’in soyu onunla devam etmiştir. Şâh-ı Merdân, Merd-i Hüda, Şîr-i Yezdân ve Haydar-ı Kerrâr gibi lakaplarla anılır. Edebiyatımızda velilik ve imamlık yönleriyle konu edinir (Pala 1995, 32-33).

4. Alaycı Dönüştürüm

“Alaycı dönüştürüm ciddi bir yapıtı gülünç hale getirmek için konusuyla oynamaktır” (Adıgüzel 2009, 30). Yansılama metnin anlamıyla yapılırken, alaycı dönüştürüm konusuna yönelik yapılır. Böylece alt metnin konu ve kişileri korunarak metin komik ve eğlenceli hale getirilir. Alaycı dönüştürüm “...soylu bir metnin –örneğin destan- eylemini ya da konusunu olduğu gibi sürdürerek, yani yapıtın temel içeriğini ve anlatısal devinimini değiştirmeden, onu bildik, sıradan, yeni bir biçimde yeniden yazmak olarak tanımlanır” (Aktulum 2007, 126). Bunu yapan yazar, yapıtının konusunu değiştirerek okuyucusunu eğlendirmek ister.

Kazak metninde Rayhan Arap, kızı Kurbangül'ün Koroğlu tarafından kaçırıldığını duyar. Rayhan Arap'ın tüm giysileri ırmağa yıkanmak için götürülmüştür. Haberi alan Rayhan Arap çıplak halde çift yorganı üstüne atarak Koroğlu'nun ardına düşer.

“Yorgan eteği rüzgârla savrulup,

İki bacağı Üzengisiz sallanıp” (Ekici 2004, 244). Bu durumu gören halk güler, Rayhan'la eğlenir: “Bu manzarayı görenler pek acayip eğlenir” (Ekici 2004, 245). Yağmur yağınca Rayhan'ın üstündeki yorgan bir tas gibi ağırlaşır, su durmadan damlar. Bu durumda Rayhan Arap'ı gören halk onunla eğlenir:

“Gelin durmayalım boş boş Rayhan'ı kovalayalım,

Etrafını saralım, arkasından önünden çıkalım,

Kim bilir nereye gider kendi başına, cin çarptıysa,

Gelin çabucak yakalamak için davranalım” (Ekici 2004, 248). Rayhan Arap Türkmen metninde büyük bir kahraman olarak tanıtılırken, Kazak metninde gülünç hale getirilerek “alaycı dönüştürüm” sağlanır.

5. Klişe

Klişe “Sık sık yinelenen, yinelendiği için de sıradanlaşan düşünce, sözcük ya da izlek olarak tanımlanan, herkesin ortak kullanım alanına giren” (Aktulum 2007, 148) söz gruplarıdır. Klişeler genel bir düşünceyi yansıtır. Herkesin söylediğini yineler. Klişe toplum içerisinde ortak bir bellekten doğar. Edinilmiş bir düşünceyi, bilgiyi verir. Klişeler Amossy ve Rosen'nin ifadeleriyle “kalıplaşmış bir tümce, söz ya da düşünce” (Aktulum 2007, 150)'dir. Daha önce söylenmiş olanı tekrarlar.

Türkmen metninde atasözlerinin çokça kullanıldığı görülür. “Atasözleri, bir milletin değer yargılarını anlatan sözlerdir. Yüzyıllar boyunca kazanılan yaşam deneyimlerini içeren bu sözler, o milletin düşünce, özlem, eleştiri, gözlem ve yargılarını bildirir. İnsanlara iyiyi, güzeli, doğruyu öğretmek amacıyla uyulacak ilke ve kuralları öğütler. Atasözleri, mantıksal tutarlılığı ve toplumsal geçerliliği nedeniyle yüzyıllarca kuşaktan kuşağa aktarılmıştır” (Bars 2008, 213-214). Atasözleri bu özellikleriyle edinilmiş bir düşünceyi, bilgiyi verdikleri için klişe özelliği gösterirler.

Ana metinde sıkça karşımıza çıkan atasözlerinden bazı örnekler:

Dağdan arkası olanın taştan yüreği olur (Ekici 2004, 143).

Garibin sözünü yerler almaz yerde de kalmaz (Ekici 2004, 147).

Baş olmazsa gövde leş (Ekici 2004, 149).

Her yurdun avını kendi tazısı ile avlamalı (Ekici 2004, 151).

Kurt yavrusundan evcil olmaz (Ekici 2004, 153).

Kara keçe ak olmaz, eski düşman dost olmaz (Ekici 2004, 155).

Er sözünden, koyun boğazından (Ekici 2004, 175).

Hazıra harman dayanmaz (Ekici 2004, 181).

Delinin bin sözü yanlış, bir sözü doğru (Ekici 2004, 182).

Tatlı tatlı yemenin sonunda bir çöpü olmalı (Ekici 2004, 183).

Dost geneşte (sohbette), at yarışta, mert savaşta (Ekici 2004, 185).

Allah verirse kuluna, getirir koyar yoluna (Ekici 2004, 189). Kazak metninde atasözlerinin dışında klişeleşmiş söz gruplarının da kullanıldığı görülür:

Az gidip uz gidip (Ekici 2004, 150-173). Baltayı taşa vuran (Ekici 2004, 150). Kan ağlayıp karalar giydiler (Ekici 2004, 154). Bir menzil yola bir basıp, iki menzil yola iki basıp (Ekici 2004, 178). Hangi bağın gülüsün, hangi bahçenin bülbülüsün (Ekici 2004, 179). Toprak senin başına (Ekici 2004, 182). Post paylaş(mak) (Ekici 2004, 183). Şimdi haberi kimden al (Ekici 2004, 186).

Sonuç

Köroğlu Destanı sözlü gelenekte yaşayan ve günümüze kadar ulaşmış olan önemli destanlardan biridir. Sözlü gelenekte belli bir destanın orijinal olması bir anlam ifade etmez. Her şeyin bir ilkinin, orijinalinin olduğu fikri, bizim yazılı kültürün hâkim olduğu bir toplumun fertleri olmamızın sonucudur. İlk oluş ve ilk söylenilişten sözlü gelenekte söz edilmez. Sözlü geleneğin dünyasında farkı düşünce kalıpları bulunur. Bu düşünce kalıpları her zaman bizim terimlerimizle karşılanmaz. Orijinallik düşüncesi bu dünyada mantıksızdır. Herhangi bir destanın ilk ve ideal şeklini, “urform”unu bulmak da bir hayalden öteye geçmez. Elimizde sınırlı miktarda bulunan metinlerden hareketle bunu yapmak imkânsızdır (Çobanoğlu 2002, 256-257). Bu düşünceler ışığında incelenen metinlerin hangisinin alt metin olduğunu bulmak da mümkün değildir. Metinlerin derlenme zamanları eski metinler olup olmadığı konusunda bizlere doğru bilgi vermez. Bu bakımdan metinler, ana ve alt metin şeklinde bir değerlendirmeye tabi tutulmadan sadece aralarındaki ilişkiler bulmaya çalışılmıştır.

İncelenen metinler sonucunda Kazak anlatısının Türkmen anlatısıyla ilişkisinin kuvvetli olduğu görülmüştür. Kazak metni ile Türkmen metni arasında taklit ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlatılar metinlerarası ilişkilere ait birçok unsuru barındırmaktadır. Köroğlu Destanı etrafında oluşmuş olan Kazak anlatısı, Türkmen metnine ait birçok unsuru barındırmaktadır. Konunun halk tarafından iyi bilinmesi ve çok sevilmesi bu metinlerin anlatıcılar tarafından taklit edilmesini sağlamış, metinler yeniden anlatılmıştır. Ancak anlatıların alt ve ana metinlerinin bilinmemesi bu taklit işleminin yönünü belirlememizi engellemektedir. Öykünme, metinlerin ciddi anlamda dönüşümü, gönderge, alaycı dönüştürüm, klişe gibi metinlerarasılığın birçok unsurunun metinlerde yer aldığı görülmüştür. Başlıkta Köroğlu isminin kullanılması anlatmalara yapılan en açık gönderge niteliğindedir.

Metinler arasında görülen en önemli metinlerarası ilişki öykünmedir. Öykünmede kişi, mekân, konu gibi unsurlarla bir metinden başka bir metin çıkarılır. Bu açıdan bakıldığında alıntılarla, ciddi anlamda yapılan bir takım dönüşümlerle metinler arasında taklit ilişkisi görülmektedir. Metin anlatıcıları konu, olaylar ve kişileri alıntılanmış, bunu diğer metinlerin adını anmadan yapmıştır. Bu durum okuru yönlendirmiştir. Destan anlatıcıları, okuyucunun anlatı hakkındaki bilgisinden emin gibidir. Alıntıların kaynaksız olarak verilmesinin nedeni de

anlatıcılarla okur arasındaki gizli anlaşmadan kaynaklanır. Anlatı okuyucular tarafından iyi bilindiği için gizli alıntılar birer aşırma olarak da görülmez. Türkmen metninde yer alan motiflerin çoğunluğunu Kazak metninde görmek mümkündür. Kahramanlar olaylarda üstlendikleri işlevsel özellikleriyle diğer metne taşınmışlardır. Destan anlatıcıları kendilerinden önceki veya çağdaş metinlerden halk tarafından çok iyi bilinen bir konuyu almış, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturmuştur.

Metinlerde destan anlatıcılarının icra esnasında bağımsız davranarak orijinal bir metin oluşturmadığını söylemek mümkündür. Bu metinlerde daha önce kaleme alınmış veya sözlü olarak anlatılmış olan metinlerin izleri bulunmaktadır. Bir metin diğer metinden izler taşımaktadır. Sonuç olarak, akın ve jıravların icra ettikleri destanların arasındaki etkileşim aynı mektebe mensup olmaları, aynı ustadan eğitim almaları, aynı bölgede yetişmiş olmaları gibi nedenlerin yanı sıra yazılı metinlerden de kaynaklanmaktadır. Bu anlatmalardaki benzerliklerin diğer sebebi de budur. Yazılı metinlerin bu anlatmalar üzerindeki etkisi göz ardı edilmemesi gereken diğer bir husustur.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL Sedat, **Modern Azerbaycan Edebiyatında Dede Korkut (Metinlerarası Çözümlemeler)**, Fenomen Yayınları, Ankara 2009.
- AKBULUT Gülşah, "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Dünün Ferdâ'sından Günün Ferdâ'sına Bir Bakış", **Turkish Studies**, S. 4/1-I (2009), s. 735-759.
- AKTULUM Kubilay, **Parçalılık/Metinlerarasılık**, Öteki Yayınevi, Ankara 2004.
- AKTULUM Kubilay, **Metinlerarası İlişkiler**, Öteki Yayınevi, İstanbul 2007.
- AKTULUM Kubilay, **Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık**, Kanguru Yayınları, Ankara 2011.
- ALPTEKİN A. Berat ve İÇEL Hatice, "Batı Versiyonlarında Köroğlu", **Milli Folklor**, S. 91 (2011), s. 37-50.
- BARS M. Emin, "Atasözleri ve Köroğlu Destanı'nda Bazı Kullanımları", **Turkish Studies**, S. 3/4 (2008), s. 212-223.
- BORATAV P. Naili, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2002.
- BORATAV P. Naili, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınları, İstanbul 1999.
- BORATAV P. Naili, **Köroğlu Destanı**, Adam Yayınları, İstanbul 1984.
- ÇAKIR Süreyya, "Toplumsal Tarih Ekseninde Metinlerarasılık: Yılanların Öcü", **Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 6:2 (2009), s. 31-52.
- ÇOBANOĞLU Özkul, **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- ÇOBANOĞLU Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- ECEVİT Yıldız, **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2006.
- EKİCİ Metin, **Türk Dünyasında Köroğlu**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

- GÖKALP-ALPASLAN G. Gonca, “Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemal Süreyya Şiirinin Bileşenleri”, **Turkish Studies**, S. 4/1-I (2009), s. 435-463.
- GÖRMEZ Aydın, “Hacivat ve Karagöz Neden Öldürüldü? Filmi ile Rosencrantz ve Guildenstern Öldüler Oyunu Arasında Metinlerarasılık İzleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 9 (1) (2006), s. 47-63.
- GÜMÜŞ E. Oya, **Tuncer Cücenoglu'nun Tiyatro Oyunlarına Genel Bir Bakış ve Oyunlarında Metinlerarası İzler**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006.
- GÜNAY Umay, **Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ÖZAY Yeliz, “Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların ve Sanatçıların Konumu Üzerine”, **Milli Folklor**, S. 75 (2007a), s. 164-173.
- ÖZAY Yeliz, **Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007b.
- ÖZTEKİN Özge, “Modern Türk Şiirinde Geleneği Yeniden Üreten Bir Şair: Nâzım Hikmet ve Metinlerarasılık”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 25 (2008), s. 129-150.
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- TÜRKDOĞAN Melike, “Rasim Özdenören’in ‘Kuyu’ Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 35 (2007), s. 167-189.
- UYANIK Gürsel, **Peter Stamm’ın Agnes Adlı Romanında Üstkurmaca ve Metinlerarası İlişkiler**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2011.
- YAKICI Ali, “Halk Anlatılarında Yer Alan Köroğlu Tipleri ve Âşık Köroğlu’nun Bu Tipler Arasındaki Yeri”, **Millî Folklor**, S. 76 (2007), s. 113-123.
- YILDIRIM Dursun, **Türk Bitiği**, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- YILDIRIM Sinan, **Türk Resminde Metinlerarası İlişkiler**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.